

Het effect van sociaal kapitaal op de taalvaardigheid van allochtone jongeren

Onderzoek is gedaan naar het effect van sociaal kapitaal op de Nederlandse taalvaardigheid van allochtone jongeren. Coleman (1988) stelt dat sociaal kapitaal bij de creatie van human capital een belangrijke rol speelt. In deze situatie betreft human capital de taalvaardigheid van allochtone jongeren waarbij ouders en vrienden van allochtone jongeren als sociaal kapitaal worden gedefinieerd. Het doel van deze studie is te onderzoeken of en welke factoren van sociaal kapitaal de taalachterstand van allochtone jongeren ten opzichte van autochtone jongeren verklaren. Voor het testen van de hypothesen zijn data die betrekking hebben op middelbare scholieren (N=4363) gebruikt. Verschillende multiële regressieanalyses zijn uitgevoerd waarna uit de resultaten bleek dat het thuis spreken van een tweede taal, het thuis vaker spreken van een tweede taal en het in mindere mate beschikken over autochtone vrienden een negatief significant effect hebben op de Nederlandse taalvaardigheid van allochtone jongeren.

Büşra Karaduman (3625486) & Chavi Berkel (3605671)

Begeleidster: Hanneke Posthumus

Tweede beoordelaar: Simon Bruijn

Bachelorproject Sociologie

Universiteit Utrecht, juni 2014.

Voorwoord

Na vier maanden hard gewerkt te hebben aan onze afstudeerscriptie ligt deze voor u klaar. De scriptie is het resultaat van een onderzoek naar het effect van ouders en vrienden als bron van sociaal kapitaal bij de Nederlandse taalontwikkeling van allochtone jongeren. Deze scriptie is geschreven in het kader van onze afstudeerfase bij de Faculteit Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht. Ondanks dat de periode waarin we hiermee bezig zijn geweest niet altijd soepel is verlopen en we af en toe problemen tegenaan liepen, hebben we door onze tijd efficiënt in te delen, hard te werken en dankzij een goede begeleiding van onze begeleidster mooie resultaten verkregen. Wij hebben in de afgelopen vier maanden veel geleerd en zijn erg tevreden met het eindresultaat. In het bijzonder willen wij onze scriptiebegeleidster Hanneke Posthumus heel erg bedanken voor haar begeleiding in deze periode.

Utrecht, juni 2014

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	1
Inleiding	3
Theoretisch kader	5
Taal als krachtig sociaal instrument	7
Ouders als bron van sociaal kapitaal	8
Vrienden als bron van sociaal kapitaal	10
Methoden	11
Operationalisering van de afhankelijke- en onafhankelijke/mediërende variabelen	12
Operationalisering van de controle variabelen	13
Analyses	15
Resultaten	18
Effect van een allochtone afkomst	18
Effect van een het spreken van een tweede taal	18
Effect van een het vaker spreken van een tweede taal	18
Effect van het aantal autochtone vrienden in het netwerk	19
Gezamenlijk effect van alle onafhankelijke/mediërende variabelen	20
Controle variabelen	20
Conclusie en discussie	22
Literatuur	28

Inleiding

Op 3 januari 2014, waren CEO van de HEMA, Ronald van Zetten, van uitzender USG People, Rob Zandbergen, en directeur-president van Shell Nederland, Dick Benschop te gast tijdens het NOS Nieuws uur om terug te blikken op de financiële crisis van de afgelopen 5 jaar, en hun verwachtingen over de economische ontwikkelingen voor het komend jaar uit te spreken. Hoewel de meningen over de mate waarin deze ontwikkelingen plaats zouden vinden enigszins verschilden, waren alle drie de heren over het volgende eens: Het einde van de financiële crisis is in zicht.

Als het consumentenvertrouwen een voorbode is voor wat er in de komende tijd op economisch gebied gaat gebeuren, dan is Nederland wellicht werkelijk op weg naar betere dagen. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, 2014), stijgt het vertrouwen van de consument sinds augustus 2013 vrijwel onafgebroken. Hoewel dit een positieve ontwikkeling is, wordt het overschaduwd door het extreem hoge werkloosheidscijfer. De meest recente cijfers van het CBS wijzen uit dat Nederland op dit moment nagenoeg 700.000 werklozen telt. Dat is 8.6 procent van de beroepsbevolking (CBS, 2014). Vóór de crisis was dat nog maar 4.1 procent.

Door de combinatie van de toenemende ruimte op de arbeidsmarkt en de aanhoudende werkloosheid stellen werkgevers steeds hogere eisen aan hun werknemers (PW de Gids, 2012). Daarnaast hebben de veranderingen die er in de afgelopen jaren op technologisch gebied plaatsgevonden de manier waarop men tegenwoordig werkt, netwerkt, en kennis toepast in korte tijd aanzienlijk veranderd. De vraag naar geschoold arbeid is daardoor toegenomen (Jacobs, 2004). Om die reden is het nu meer dan ooit tevoren van uiterst belang om op zijn minst een startkwalificatie te hebben (www.Rijksoverheid.nl). Met een startkwalificatie wordt bedoeld dat iemand minstens in het bezit is van een vwo, havo, of mbo-niveau 2 diploma.

Uit alles wat er tot nu toe is besproken is duidelijk geworden dat het al dan niet volgen van onderwijs niet alleen een effect heeft op het individu zelf, maar ook op de samenleving als geheel. Voor de schoolprestaties van jongeren is taalvaardigheid een belangrijke factor (Versluis, 2008).

Taalvaardigheid heeft niet alleen een positief effect op de schoolprestaties, maar kan er ook bijvoorbeeld voor zorgen dat het eenvoudiger wordt contact te leggen met de autochtonen; dit kan ervoor zorgen dat de taalvaardigheid verder verbetert of de allochtoon een relevant (nieuw) sociaal netwerk creëert. Daarnaast wordt taalvaardigheid als een belangrijke voorwaarde voor het succesvol zijn op de arbeidsmarkt gezien (CBS, 2005). Ook zorgt een betere taalvaardigheid ervoor dat iemand zich Nederlander voelt en het leidt tot meer identificatie (CBS, 2010). Om deze redenen is het van maatschappelijk belang te achterhalen welke factoren van belang zijn om de taalvaardigheid van de jeugd in Nederland te verbeteren.

In dit onderzoek zal de focus vooral op de Nederlandse taalvaardigheid van allochtone jongeren liggen. Het blijkt namelijk dat qua taalvaardigheid allochtone kinderen zich weliswaar ontwikkeld hebben, maar alsnog er een fors verschil bestaat ten opzichte van autochtone kinderen (Roeleveld et al., 2011; Emmelot & Triesscheijn, 1998; Driessen & Doesborg, 2003).

Daarnaast komt uit het onderzoek van Klatter-Folmer (1996) voort dat leerlingen uit gezinnen waarbinnen participatie in de Nederlandse samenleving en verwerving van het Nederlands een belangrijke plaats hebben, vaak over een hogere taalvaardigheid in het Nederlands bezitten in vergelijking met leerlingen uit gezinnen waar hier minder aandacht aan besteed wordt. Het gezin is een belangrijke context voor het leren van de Nederlandse taal en de mate waarin ouders met elkaar en met hun kinderen Nederlands spreken kan invloed hebben op de taalbeheersing en opleidingsachterstand van de tweede generatie migranten. (Wolbers & Driessen, 1996; Tesser e.a., 1999).

Wat betreft de taalvaardigheid van de ouders is het evident dat wanneer de dominante taal in het gezin een andere is dan het Nederlands er voor de kinderen minder gelegenheid is om buiten de school Nederlands te leren (Oomens, Driessen en Scheepers, 2003). Tevens blijkt uit eerder onderzoek dat jongeren naarmate zij ouder worden geneigd zijn meer tijd door te willen brengen met hun vrienden (Helsen, Vollebergh en Meeus, 1997). Op basis hiervan zou verwacht kunnen worden dat vrienden van allochtone jongeren de taalvaardigheid van jongeren kunnen beïnvloeden.

Wij vermoeden dat allochtone jongeren over het algemeen over een lagere Nederlandse taalvaardigheid beschikken dan autochtone jongeren, omdat zij over minder sociaal kapitaal beschikken. Met sociaal kapitaal wordt de sociale middelen en hulpbronnen die essentieel zijn om vooruit te komen in het leven bedoeld. Mensen werven deze middelen en hulpbronnen via bepaalde sociale netwerken waar zij toegang tot hebben (Coleman, 1988). Vrienden en ouders behoren ook tot sociaal kapitaal van een individu (Gazzaniga, Heatheron & Halpern, 2009; Ward, 2012). Wij willen onderzoeken of en welke factoren van sociaal kapitaal de taalachterstand van de allochtone jongeren verklaren. De centrale vraagstelling van dit onderzoek luidt als volgt:

- *In hoeverre verklaart het sociaal kapitaal waar allochtone jongeren toegang toe hebben waarom deze jongeren een achterstand ervaren op taalvaardigheid ten opzichte van autochtone jongeren?*

Voor het beantwoorden van de gestelde hoofdvraag worden een aantal deelvragen opgesteld. Deze zijn als volgt:

- *Ligt het taalvaardigheidsniveau Nederlands van allochtone jongeren lager dan dat van hun autochtone leeftijdsgenoten?*
- *Spreken allochtone jongeren vergeleken met autochtone jongeren de Nederlandse taal minder goed, omdat zij thuis een tweede taal spreken?*
- *Spreken allochtone jongeren vergeleken met autochtone jongeren de Nederlandse taal minder goed, omdat zij thuis vaker een tweede taal spreken?*
- *Spreken allochtone jongeren vergeleken met autochtone jongeren de Nederlandse taal minder goed, omdat zij over minder autochtone vrienden in hun netwerk beschikken?*

Hoewel eerder onderzoek gedaan is naar het effect van ouders op de Nederlandse taalvaardigheid van allochtone jongeren (Ooms, Driessen en Scheepers, 2003; Wolters, Driessen, 1996; Tesser, 1999), is er nog niet gekeken naar het effect van vrienden als bron van sociaal kapitaal. Wij vinden het van essentieel belang om deze bijdrage te leveren aan de literatuur.

Wij trachten de centrale vraagstelling en de deelvragen te beantwoorden door middel van de gegevens uit de ‘Children of Immigrants Longitudinal Survey in 4 European Countries’

dataset uit het jaar 2013. In dit onderzoek worden uitsluitend de gegevens die betrekking hebben op respondenten uit Nederland (N=3916) gebruikt.

Theoretisch kader

Sociaal kapitaal

In de sociologische literatuur wordt de rol van sociaal kapitaal benadrukt in sociale controle, familiesteun, en de voordelen die gemediteerd worden door middel van netwerken buiten de familie om. In de afgelopen jaren is het concept van sociaal kapitaal een van de populairste ‘exports’ van sociologische theorieën in de hedendaagse taal geworden (Portes, 1998).

Er bestaan verschillende definities van sociaal kapitaal als theoretisch concept. Begin jaren tachtig van de vorige eeuw werd een kort artikel, geschreven door Franse socioloog Pierre Bourdieu, in de *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* gepubliceerd. In het artikel dat enkele jaren later naar het Engels werd vertaald, stelde Bourdieu dat kapitaal niet per se van financiële aard hoeft te zijn, maar in verschillende vormen voor kan komen (Bourdieu, 1986). Hiermee introduceerde hij als eerste het concept van sociaal kapitaal. Volgens Bourdieu (1986) is sociaal kapitaal een verzameling van de werkelijke of potentiële middelen die gekoppeld zijn aan het hebben van een netwerk bestaande uit

sociale banden die min of meer geïnstitutionaliseerd zijn. Sociaal kapitaal kan dus beschouwd worden als een collectief goed waartoe iedereen die deel uitmaakt van een bepaald sociale netwerk toegang heeft, en door ieder individu benut kan worden om persoonlijke doeleinden te kunnen bereiken (Coleman, 1988).

Vergeleken met andere vormen van kapitaal, zoals 'human capital' (persoonlijke kennis en vaardigheden), financieel of cultureel kapitaal (bijvoorbeeld culturele vaardigheden) bijvoorbeeld, is sociaal kapitaal het minst tastbaar, en niet een persoonlijk bezit waar men aanspraak op heeft. In specifieke termen is sociaal kapitaal ingebed in de sociale contacten van individuen. Bij sociaal kapitaal gaat het dus niet om *wat* men bezit, weet of kan; maar om *wie* men kent (Woolcock & Narayan, 2000). In dit geval zijn het dus geen voorwerpen, maar personen die als hulpbronnen dienen. Wil men dus daadwerkelijk van de middelen die via hun sociale netwerken tot hun beschikking zijn profiteren, zullen zij zich moeten inspannen en tijd in hun sociale relaties investeren (Granovetter, 1973).

Echter, iemands sociaal netwerk, en dus sociaal kapitaal, bestaat niet alleen uit mensen met wie men doelbewust een sociale band heeft gesloten, maar ook uit familieleden, leraren, jeugdvrienden en dergelijke. Sommige banden worden niet gevormd met de bedoeling sociaal kapitaal te verwerven, maar vloeien voort uit de behoefte aan sociale verbondenheid die mensen van nature hebben (Gazzaniga, Heatheron & Halpern, 2009; Ward, 2012).

James Coleman, leverde op zijn beurt ook een belangrijke bijdrage aan de verdere uitwerking van sociaal kapitaal als sociologisch begrip (Coleman, 1988). Zijn theorie over sociaal kapitaal dient als uitgangspunt in deze studie. Coleman (1988) definieert sociaal kapitaal als verschillende entiteiten met twee gemeenschappelijke elementen: Ze bestaan uit een bepaald aspect van sociale structuren, en vergemakkelijken bepaalde handelingen voor actoren, personen of zakelijke actoren binnen de structuur. Volgens Coleman is sociaal kapitaal niet inwisselbaar (sommige soorten zijn handig in sommige contexten: men heeft waarschijnlijk minder aan de buurman als sociaal kapitaal voor een goede schoolprestatie dan de leraar die als sociaal kapitaal optreedt), samengaan aan de relaties tussen actoren, en daarnaast is sociaal kapitaal iets waarvan de waarde afhangt van sociale organisatie (Coleman, 1988). In tegenstelling tot Bourdieu was Coleman van mening dat sociaal kapitaal niet compleet om te zetten is in andere soorten kapitaal, maar dat het bij de creatie van ander kapitaal, vooral human capital, een belangrijke rol speelt (1988).

De ouders en vrienden van allochtone en autochtone jongeren representeren in deze studie sociaal kapitaal en zouden een rol kunnen spelen bij de creatie van human capital, namelijk de Nederlandse taalvaardigheid van allochtone en autochtone jongeren. Taalvaardigheid behoort namelijk tot human capital (Bijl et al., 2005). In de paragrafen die volgen zullen ouders en vrienden als bron van sociaal kapitaal waarover jongeren kunnen beschikken, worden weergegeven. Adolescenten wonen in de meeste gevallen tijdens hun tienerjaren nog bij hun ouders, en hebben dus toegang tot de

hulpbronnen die ouders aan hun kinderen over kunnen dragen (Dourleijn, 2001). Allochtone of autochtone ouders zouden mogelijk de taalvaardigheid Nederlands van hun kinderen negatief of positief kunnen beïnvloeden door thuis een tweede taal of de Nederlandse taal te spreken. Jongeren worden echter zelfstandiger naarmate zij ouder worden, en zijn dan geneigd om meer tijd door te willen brengen met leeftijdsgenoten buiten de deur, met andere woorden, relaties met vrienden worden voor jongeren in hun tienerjaren belangrijker (Helsen, Vollebergh en Meeus, 1997). Dit kan ertoe leiden dat de invloed die vrienden op elkaar uit kunnen oefenen sterker wordt. Hierdoor zou door de omgang met vrienden de Nederlandse taalvaardigheid van jongeren ook positief of negatief beïnvloed

Taal als krachtig sociaal instrument

Zoals hierboven al gezegd, gaat het bij sociaal kapitaal niet om wat je kunt, maar om wie je kent (Woolcock & Narayan, 2000). Daar willen wij nog aan toevoegen dat het niet alleen gaat om wie je kent, maar vooral met wie je daadwerkelijk een sociale band hebt. Sociale banden blijven nadat ze gevormd worden niet zomaar bestaan, maar zullen gekoesterd moeten worden om in stand te kunnen blijven (Granovetter, 1973). Door regelmatig met te communiceren kan men voorkomen dat waardevolle sociale banden ongewild worden verbroken. Omdat verbale communicatie één van de meest gangbare vormen van sociale interactie is, is een goede taalvaardigheid essentieel binnen sociale contexten.

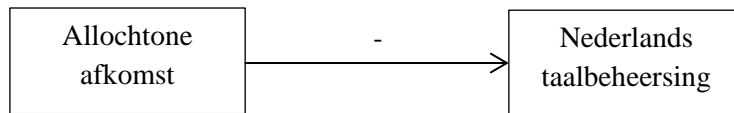
Direct na de geboorte van een mens vinden de eerste sociale interacties tussen kind en verzorg(st)er plaats (Gazzaniga, Heatherton & Halpern, 2010). Volgens psychologen zijn juist deze vroege interacties van essentieel belang voor kinderen om in de loop van tijd andere mensen te kunnen begrijpen, en met hen door middel van taal te kunnen communiceren (Tomasello, 1999). Omdat ouders normaal gesproken de primaire verzorgers zijn van hun kroost, kan er verondersteld worden dat zij degenen zijn die de basis leggen voor de sociale ontwikkeling van hun kinderen. Zonder deze vaardigheden kan het sociaal functioneren van individu sterk belemmerd worden.

Om dit op de Nederlandse situatie toe te passen, kijken wij naar het integratierapport van dat door het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) werd uitgebracht. Daarin staat dat een van de belangrijkste redenen waarom allochtonen moeilijkheden hebben bij de integratie in de Nederlandse samenleving is omdat zij onvoldoende de Nederlandse taal beheersen (Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP], 2013). Dit heeft vervolgens effecten voor hun participatie op de arbeidsmarkt en in welke mate ze identificeren met de Nederlandse bevolking.

Om te toetsen of dit ook geldt voor de jongeren in onze dataset, hebben wij de volgende hypothese geformuleerd:

1. *Het gemiddelde taalbeheersingsniveau Nederlands van allochtone jongeren ligt lager dan dat van autochtone jongeren.*

Het te toetsen verband wordt in Figuur 1 afgebeeld.

Figuur 1. Basismodel voor het te toetsen verband tussen een allochtone afkomst en de Nederlandse taalbeheersing

De reden waarom wij ons op jongeren willen focussen, is omdat wij ervan overtuigd zijn dat degenen zijn die de toekomst in handen hebben. Als wij een verklaring kunnen vinden voor waarom zij problemen ondervinden in de ontwikkeling van hun Nederlandse taalvaardigheid, kunnen wij misschien ook een oplossing vinden.

In de volgende paragrafen zullen wij enkele theoretische modellen bepreken die mogelijk een verklaring kunnen opleveren voor de reden waarom allochtone jongeren minder goed dan autochtone jongeren de Nederlandse taal beheersen. De theoretische concepten zijn mediatiemodellen die aan de hand van de sociaal kapitaal theorie, de *matching hypothesis*, en de socialisatietheorie.

Ouders als bron van sociaal kapitaal

Coleman (1988) beweert in zijn artikel dat sociaal kapitaal een belangrijke functie heeft in het creëren van human capital (menselijk kapitaal) in een volgende generatie. Zowel sociaal kapitaal in het gezin als sociaal kapitaal in de gemeenschap spelen een rol in het ontstaan van human capital in de volgende generatie. Volgens hem bestaat sociaal kapitaal uit de relaties tussen kinderen en ouders en wanneer het gezin uit meerdere gezinsleden bestaat, bestaat het ook uit deze relaties. Een deel van het sociaal kapitaal van kinderen zou bestaan uit de human capital van de ouders. Dit omdat ouders als sociaal kapitaal optreden bij hun kinderen en hun kinderen kunnen bijdragen met human capital waarover zij bezitten, en hun kinderen op die manier socialiseren (Coleman, 1988).

De socialisatietheorie stelt dat mensen bepaalde normen, waarden, vaardigheden en kennis door sociale interactie meekrijgen, of overnemen (Ultee, Arts & Flap, 2003). Door hun kinderen een bepaalde taal te leren, zorgen ouders ervoor dat hun kinderen met die taal gesocialiseerd worden.

Naar aanleiding hiervan zou bijvoorbeeld verwacht kunnen worden dat indien allochtone ouders thuis een tweede taal spreken met hun kinderen, deze kinderen over een lagere Nederlandse taalvaardigheid beheersen dan de kinderen van autochtone ouders die thuis Nederlands met hun kinderen spreken. Dat een allochtone of autochtone ouder een tweede taal of de Nederlandse taal beheerst is in dit geval een human capital van deze ouder zelf. Echter, er zit wel een verschil tussen de nuttigheid van de human capital, want in Nederland zal je beter presteren in de samenleving als je de

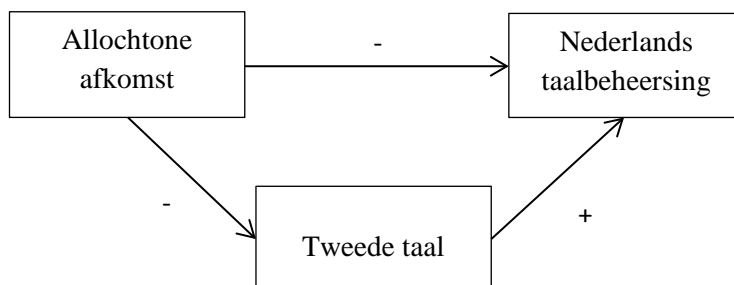
Nederlandse taal goed beheerst (Integratiekaart, 2005; van Tubergen & Kalmijn, 2002). De nuttigheid van de Nederlandse taalvaardigheid als human capital zou daarom hoger zijn dan een tweede taal als human capital. Maar het is niet voldoende dat een ouder de Nederlandse taal beheerst. Coleman (1988) suggereert namelijk dat sociaal kapitaal binnen het gezin een ouder een taal beheerst, is dit zijn of haar eigen human capital. Dat de human capital van de ouder als sociaal kapitaal zal optreden bij het kind, is het voorwaardelijk dat de ouder de taal ook spreekt met het kind. Anders zou in deze situatie human capital van de ouder irrelevant kunnen zijn. Dit wordt bevestigd in het onderzoek van Klatter-Folmer (1996).

Hieruit bleek namelijk dat leerlingen die uit gezinnen komen waarbinnen participatie in de Nederlandse samenleving en verwerving van het Nederlands een belangrijke plaats hebben, vaak over een hogere taalvaardigheid in het Nederlands bezitten in vergelijking met leerlingen uit gezinnen waar hier minder aandacht aan besteed wordt. Daarnaast komt uit onderzoek naar voren dat wanneer thuis de dominante taal een andere is dan het Nederlands, voor kinderen minder mogelijkheid is om buiten de school Nederlands te leren (Ooms, Driessen en Scheepers, 2003). Ook wordt de assumptie bevestigd met de onderzoeken van Wolbers, Driessen (1996) en Tesser (1999) waaruit bleek dat in hoeverre ouders met hun kinderen Nederlands spreken, effect heeft op de Nederlandse taalbeheersing van migranten van de tweede generatie.

Deze allochtone jongeren ervaren nog steeds een grote Nederlandse taalachterstand ten opzichte van autochtone jongeren (Roeleveld et al., 2011; Driessen & Doesborgh, 2003). Om te meten of de taalachterstand van allochtone jongeren mede komt doordat zij thuis een tweede taal spreken en vaker een tweede taal spreken, worden de volgende hypothesen opgesteld:

2. *Vergeleken met autochtone jongeren spreken allochtone jongeren de Nederlandse taal minder goed, omdat zij thuis een tweede taal spreken.*

Het mediatiemodel dat bij hypothese 2 hoort wordt in Figuur 2 afgebeeld.

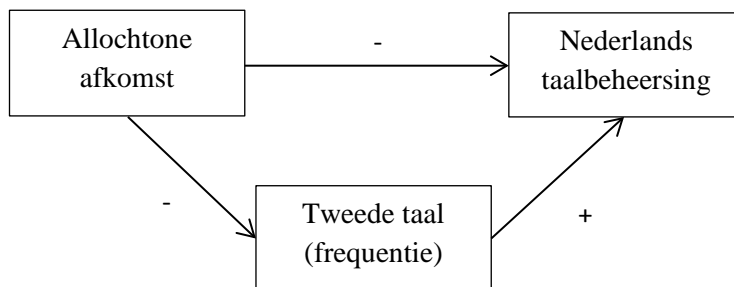

Figuur 2. Mediatiemodel voor het indirect effect van een allochtone afkomst op de taalbeheersingsniveau Nederlands via het spreken van een tweede taal

In het bijzonder zal ook de mate waarin thuis een tweede taal wordt gesproken onderzocht worden. Dit zal gedaan worden, omdat bijvoorbeeld in verschillende situaties waarin bij de ene allochtone jongere thuis de tweede taal thuis vaker wordt gesproken dan bij de andere allochtone jongere, het effect van tweede taal op de Nederlandse taalvaardigheid van deze jongeren zou kunnen verschillen. Dit verband wordt met de volgende hypothese getoetst:

3. *Vergeleken met autochtone jongeren spreken allochtone jongeren de Nederlandse taal minder goed, omdat zij thuis vaker een tweede taal spreken*

Het verband dat met hypothese 3 wordt getoetst wordt in Figuur 3 afgebeeld.

Figuur 3. Mediatiemodel voor het indirect effect van een allochtone afkomst op de taalbeheersingsniveau Nederlands via het vaker spreken van een tweede taal

Vrienden als bron van sociaal kapitaal

Naarmate de sociale vaardigheden van kinderen verder ontwikkelen, hoe beter ze met andere mensen in de samenleving leren omgaan, hoe minder afhankelijk zij worden van hun ouders (Gazzaniga et al., 2010). Dit wordt vooral duidelijk tijdens de puberteit. De overgang van de kinderjaren naar adolescentie gaat gepaard met een sterke behoefte aan autonomie en sociale bindingen met leeftijdsgenoten buiten het gezin om (Erikson, 1963; Sampson & Laub, 1993).

Hoewel ouders als levenslange bronnen van sociaal kapitaal voor hun kinderen kunnen dienen, neemt het belang van de ouder-kind relatie gedurende de adolescentie geleidelijk af, en nemen peer-relaties daar de plaats van in (Lieberman, Doyle & Markiewicz, 1999). De rol die ouders in het socialisatie proces van hun kinderen spelen wordt dan door hun vrienden overgenomen.

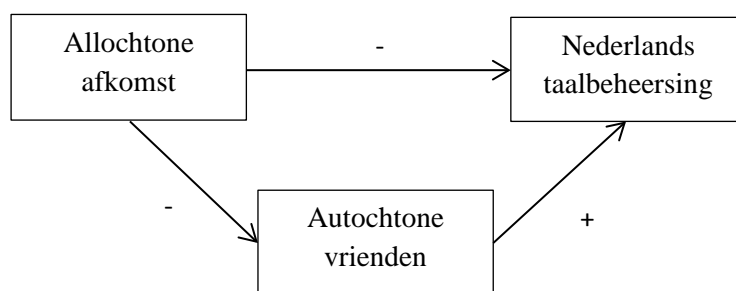
Vrienden kunnen in de adolescentie dus een belangrijke bron van sociaal kapitaal zijn. Omdat autochtone Nederlandse jongeren normaal gesproken Nederlands als moedertaal spreken, nemen wij aan dat naarmate een jongere meer autochtone vrienden heeft, hoe vaker ze met de Nederlandse taal kunnen oefenen, en hoe beter ze de taal zullen leren beheersen.

De *matching hypothesis* stelt dat mensen meer geneigd zijn om vriendschappen te sluiten met andere mensen waarmee zij meer dingen gemeen hebben (Ward, 2012). Wij verwachten dus dat allochtone jongeren, ten opzichte van autochtone jongeren, minder snel vriendschappen met autochtone jongeren zullen sluiten, en in hun vriendennetwerk in mindere mate blootgesteld zullen worden aan de Nederlandse taal.

Aan de hand van het bovengenoemde formuleren wij onze vierde hypothese:

4. *Het verschil in het Nederlands taalbeheersingsniveau tussen allochtone en autochtone jongeren kan aan de hand van het aantal autochtone vrienden in het netwerk worden verklaard.*

Het mediatiemodel dat in dit onderzoek gebruikt zal worden om de vierde hypothese te toetsen wordt in Figuur 4 afgebeeld.

Figuur 4. Theoretisch model van het mediërend effect van autochtone vrienden tussen allochtone afkomst en Nederlands taalbeheersing.

Methoden

Data

De data die wij in dit onderzoek hebben gebruikt zijn afkomstig uit de bestaande dataset '*Children of Immigrants Longitudinal Survey in 4 European Countries*'. De enquête is bedoeld om het integratieproces van eerste en tweede generatie allochtone jongeren te kunnen traceren, en te besturen of zij op academisch gebied significant verschillen van hun autochtone leeftijdsgenoten.

De vragenlijsten, welke in bepaalde aspecten land specifiek zijn, werden onder middelbare scholieren in vier verschillende landen, namelijk Engeland, Duitsland, Zweden en Nederland afgenomen. Bij dit onderzoek hebben wij uitsluitend de data die betrekking hadden op de Nederlandse respondenten in beschouwing genomen.

De Nederlandse versie van de enquête werd door in totaal 4363 jongeren ingevuld, waaronder 3000 autochtone-, en 1363 allochtone jongeren. Verder bestond de groep uit 2142 jongens en 2216

meisjes (van 5 jongeren is het geslacht niet bekend) tussen de leeftijd van 16 en 20 jaar ($M = 17,57$; $SD = 0,648$).

Operationalisering van de afhankelijke- en onafhankelijke/mediërende variabelen

Het doel van deze studie is te onderzoeken of de Nederlands taalachterstand van allochtone jongeren ten opzichte van hun autochtone leeftijdsgenoten aan de hand van hun sociaal kapitaal is te verklaren. In dit onderzoek ligt de nadruk voornamelijk op de kwalitatieve samenstelling van sociale netwerken. Dit houdt in dat er niet zo zeer naar netwerkgrootte gekeken zal worden, maar eerder naar de persoonlijke eigenschappen en/of gewoontes van bepaalde actoren in de sociale netwerken van de jongeren.

Er zal dus onderzocht worden of er thuis (met de ouders) een andere taal dan Nederlands (van hier af aan ‘tweede taal’ genoemd) wordt gesproken, hoe vaak dat gebeurt, in hoeverre de vriendennetwerken van de jongeren uit autochtonen bestaan, en in welke mate deze factoren invloed hebben op de taalvaardigheid Nederlands. Het laatste is dus de afhankelijke variabele. Die wordt gemeten aan de hand van het totaal aantal punten dat de jongeren op een taalvaardigheidstoets Nederlands hebben behaald. Op de toets kon er maximaal 30 punten behaald worden. De autochtone jongeren scoorden tussen de 5 en de 30 punten ($M = 17,97$; $SD = 4,25$); de allochtone jongeren tussen de 0 en de 27 punten ($M = 14,69$; $SD = 4,56$).

Om specifiek voor allochtone jongeren te achterhalen in hoeverre het sociaal kapitaal een effect heeft op hun taalvaardigheid Nederlands, hebben wij een dichotome variabele voor afkomst aangemaakt. Jongeren die zelf in het buitenland zijn geboren, of minstens één ouder hebben waarvan dat het geval is, hebben per definitie een allochtone afkomst, en worden in de dataset met een ‘1’ gekenmerkt. De jongeren die niet van allochtone komaf zijn worden met een ‘0’ gekenmerkt.

Het spreken van een tweede taal in het huishouden is de eerste onafhankelijke variabele waarvan ook verondersteld wordt dat het als mediërende factor tussen een allochtone afkomst en de taalvaardigheid Nederlands optreedt. Het is een dichotome variabele waarbij de jongeren die thuis een tweede taal zeggen te spreken een ‘1’, en degenen die thuis geen tweede taal spreken een ‘0’ toegekend krijgen. Het laatste geldt ook voor de 14 respondenten die niet hebben aangegeven of ze thuis al dan niet een tweede taal spreken. Het gaat hier merendeels om autochtone respondenten (11 in totaal). Slechts 6,6 procent van de autochtone jongeren (vergeleken met 76,1 procent van de allochtone jongeren) in de dataset gaf aan thuis een tweede taal te spreken. Wij schatten de kans klein dat de respondenten die op de betreffende variabele geen geldige waarde hebben dat wel doen, dus worden zij tot de referentiegroep gerekend.

De tweede onafhankelijke/mediërende variabele is een uitbreiding van de eerste. Het wordt geoperationaliseerd als de frequentie waarmee er thuis een andere taal dan Nederlands wordt gesproken. De vraag die hierbij gesteld werd luidde: “Hoe vaak wordt er thuis in deze tweede taal

gecommuniceerd?”. De bijbehorende antwoord categorieën waren: ‘nooit’, ‘soms’, ‘vaak’ en ‘altijd’. De antwoord mogelijkheden werden van 1 (nooit) tot en met 4 (altijd) genummerd. Een hogere score op deze vraag stelt dus een meer frequente gebruik van een tweede taal voor. Er wordt hier wederom vanuit gegaan dat wanneer een respondent geen geldige waarde op de variabele hadden, dat zij thuis simpelweg geen tweede taal spreken, en kregen dus automatisch een ‘1’ toegekend.

Bij de derde onafhankelijke/mediërende variabele wordt er gekeken naar de mate waarin het netwerk van de respondent uit autochtone vrienden bestaat (variabele: *Autochtone vrienden*). De surveyvraag die hierbij hoort is: “Hoeveel van jouw vrienden zijn van Nederlandse afkomst?”. De respondenten konden daarbij aangeven of hun vriendengroep uit ‘geen/heel weinig’, ‘weinig’, [voor] ‘de helft’, ‘veel’ of ‘heel veel/bijna allemaal’ autochtone Nederlandse vrienden bestaat. De antwoordcategorieën werden van 1 (geen/heel weinig) tot en met 5 (heel veel/ bijna allemaal) genummerd. Hierbij stelt een hogere score dus een groter aantal autochtone vrienden in het netwerk voor. Respondenten die op deze variabele geen geldige waarde hadden worden niet meegenomen in de analyses.

Operationalisering van de controle variabelen

De mogelijkheid bestaat dat behalve het spreken van een tweede taal en het aantal autochtone vrienden in het netwerk, ook andere factoren een rol spelen bij de ontwikkeling van de taalvaardigheid Nederlands. Naast andere variabelen die betrekking hebben tot sociale netwerken, en dus het sociaal kapitaal van de jongeren, zullen wij ook een aantal persoonskenmerken van de respondenten in de analyses opnemen.

De controle variabelen die ook onder het sociaal kapitaal van de jongeren vallen zijn ‘*Beide ouders*’, ‘*Broers en zussen*’ en ‘*Contact met autochtonen in de buurt*’. ‘*Beide ouders*’ is een dichotome variabele. De vraag die daarbij hoort is: “Woon je samen met beide ouders?”. De respondenten die op de laatste vraag met ‘ja’ antwoordden kregen een ‘1’ toegekend; degenen die met ‘nee’ antwoordden, of de vraag open hebben laten staan kregen een ‘0’.

De respondenten konden ook het aantal broers en/of zussen die zij hadden op de vragenlijst invullen. Deze aantallen werden voor ieder respondent bij elkaar opgeteld om tot de enkele intervalvariabele ‘*Broers en zussen*’ te komen. Verassend veel respondenten (494 in totaal) hadden op deze variabele een missende waarde. Dit zijn zeer waarschijnlijk respondenten geweest die enig kind zijn, en de vraag over broers en zussen om die reden open hebben laten staan. Alle respondenten die in eerste instantie een missende waarde hadden op de ‘*Broers en zussen*’ kregen dus een ‘0’ toegekend.

Er zal verder ook gecontroleerd worden voor de mate waarin de respondenten contact hebben met autochtonen in de buurt waar zij wonen. Op de vraag “Hoe vaak breng je tijd door met buurtbewoners van Nederlandse afkomst?”, konden de respondenten aangeven of ze dat ‘nooit’, ‘niet vaak’, ‘één keer /meerdere keren per maand’, ‘één keer/meerdere keren per week’ of ‘elke dag’ deden. Door de antwoordcategorieën in waarden van 1 (nooit) tot en met 5 (elke dag) uit te drukken, was het

mogelijk om een intervallschaal te creëren waarbij toenemende waarden geleidelijk een hoger frequentie van contact voorstelt.

Wat betreft persoonskenmerken zal er op sekse (variabele: *Jongens*) en intelligentie (variabele: *Cognitietoets score [IQ]*) gecontroleerd worden. De mannelijke en vrouwelijke respondenten in de dataset worden respectievelijk met een '1' en een '0' gekenmerkt. Van vijf jongeren is de sekse niet bekend. Deze respondenten worden bij de analyses buiten beschouwing gelaten.

Naast de taalvaardigheidstoets Nederlands, werd er onder de respondenten ook een intelligentietoets afgenomen. De toets bestond uit 27 vragen waar de jongeren voor ieder juiste antwoord één punt konden scoren. Om te controleren of intelligentie een rol speelt bij hoe goed de respondenten de Nederlandse taal leren beheersen hebben wij de variabele '*Cognitietoets score*' aangemaakt. De variabele wordt gemeten aan de hand van het aantal punten die de jongeren in totaal op de intelligentietest hebben gescoord.

Verder zal er onderzocht worden of er een relatie bestaat tussen het aantal jaar dat een jongere in Nederland heeft gewoond en de mate waarin hij of zij de Nederlandse taal beheerst. De controle variabele die gebruikt zal worden om deze relatie te toetsen hebben wij '*Aantal jaar inwoner van Nederland*' genoemd. De respondenten werden gevraagd of zij naar Nederland toe zijn geïmmigreerd. Indien dat het geval was werden de jongeren vervolgens gevraagd om aan te geven hoe oud zij waren op het moment dat zij in Nederland voor het eerst vestigden. Door de werkelijke leeftijd van een respondent met deze zogenaamde "migratie leeftijd" te verminderen kon het aantal jaar dat de jongere in Nederland verblijft berekend worden. Voor de jongeren die in Nederland werden geboren geldt dat het aantal jaar dat zij in Nederland verblijven gelijk is aan hun levensjaren. In sommige gevallen was het niet mogelijk om uit te rekenen hoe lang een respondent al in Nederland woont, omdat hun leeftijd bijvoorbeeld niet bekend was, of omdat ze hun "migratie leeftijd" niet hadden doorgegeven. Deze respondenten worden bij de analyses buiten beschouwing gelaten.

Als laatste zal er gecontroleerd worden of er een verband bestaat tussen het opleidingsniveau van de jongeren en hun taalvaardigheid Nederlands. De respondenten waren allemaal middelbare scholieren die op de VMBO, MBO-2, HAVO en VWO zaten. Omdat de VMBO en MBO-2 leerlingen in de dataset samengevoegd werden, gaan wij uit van 3 verschillende groepen. De betreffende controle variabele, *Schoolniveau*, wordt geoperationaliseerd door ieder schoolsoort een numerieke waarde toe te kennen. De VMBO en MBO-2-leerlingen scoren op *Schoolniveau* een '1', de HAVO leerlingen een '2' en de VWO leerlingen een '3'. Zo staat een hoger score op schoolniveau gelijk aan een hoger opleidingsniveau.

De beschrijvende statistieken van al de variabelen die wij hierboven hebben besproken worden in Tabel 1 schematisch weergegeven. Na alle jongeren die op één of meerdere variabelen geen geldige waarde hadden uit de dataset gefiltreerd te hebben, bleef er in totaal 3916 respondenten in de steekproef over. Dit is de groep die uiteindelijk opgenomen zal worden in de analyses.

Analyses

Om de hypothesen te toetsen zal er bij dit onderzoek, met behulp van de computerprogramma IBM SPSS Statistics (versie 21), gebruik worden gemaakt van multipele regressieanalyses. De hypothesen zijn zo geformuleerd dat ze stapsgewijs getoetst moeten worden. Er zal in een eerste (basis) regressiemodel getoetst worden of de jongeren van allochtone afkomst (variabele: *Allochtoon*), wanneer rekening wordt gehouden met alle controle variabelen, significant lager dan hun autochtone leeftijdsgenoten scoorden op de Nederlands taaltoets. Daarna zullen de mediërende variabelen om en om aan het regressiemodel toegevoegd worden om te kijken of het effect van *Allochtoon* zal verdwijnen, of op zijn minst in grootte zal afnemen. Wanneer dat het geval is zal er aan de hand van een Sobel's test een mediatie analyse uitgevoerd worden om te toetsen of er daadwerkelijk een verband bestaat tussen de onafhankelijke- en mediërende variabelen. De rekenmachine die voor de Sobel's test wordt gebruikt is te vinden op de internetpagina van ¹Daniel Soper.

¹ <http://www.danielsoper.com/statcalc3/calc.aspx?id=31>

Tabel 1.

Beschrijvende statistieken voor de afhankelijke-, onafhankelijke-, en controle variabelen naar achtergrond ($N = 3916$)

Variabele	Min.	Max.	Gem.	SD
Autochtoon ($N = 2762$)				
Taaltoetsscore	5	30	17,97	4,25
Aantal jaar inwoner van Nederland	16	20	17,51	,62
Cognitietoets score (IQ)	1	27	19,77	3,82
Broers en zussen	0	10	1,18	,98
Variabele	N	Percentage		
Tweede taal	182	6,6		
Tweede taal (frequentie)				
- <i>nooit</i>	2591	93,8		
- <i>soms</i>	47	1,7		
- <i>vaak</i>	43	1,6		
- <i>altijd</i>	81	2,9		
Autochtone vrienden				
- <i>geen/heel weinig</i>	23	,8		
- <i>weinig</i>	35	1,3		
- <i>de helft</i>	72	2,6		
- <i>veel</i>	783	28,3		
- <i>heel veel/bijna allemaal</i>	1849	66,9		
Jongens	1357	49,1		
Beide ouders	2101	76,1		
Schoolniveau				
- <i>VMBO/MBO</i>	1581	57,2		
- <i>HAVO</i>	605	21,9		
- <i>VWO</i>	576	20,9		
Contact met autochtonen in de buurt				
- <i>nooit</i>	113	4,1		
- <i>niet vaak</i>	130	4,7		
- <i>één keer/meerdere keren per maand</i>	155	5,6		
- <i>één keer/meerdere keren per week</i>	731	26,5		
- <i>elke dag</i>	1633	59,1		
Variabele	Min.	Max.	Gem.	SD
Allochtoon ($N = 1154$)				
Taaltoetsscore	0	27	14,69	4,56
Aantal jaar inwoner van Nederland	3	20	16,70	2,55

Tabel 1 (vervolgd)

Variabele	N	Percentage		
Cognitietoets score (IQ)	2	27	18,42	4,01
Broers en zussen	0	14	1,43	1,27
Tweede taal	878	76,1		
Tweede taal (frequentie)				
- <i>nooit</i>	304	26,3		
- <i>soms</i>	219	19,0		
- <i>vaak</i>	359	31,1		
- <i>altijd</i>	272	23,6		
Autochtone vrienden				
- <i>geen/heel weinig</i>	220	19,1		
- <i>weinig</i>	304	26,3		
- <i>de helft</i>	111	9,6		
- <i>veel</i>	302	26,2		
- <i>heel veel/bijna alle</i>	217	18,8		
Jongens	543	47,1		
Beide ouders	762	66,0		
Schoolniveau				
- <i>VMBO/MBO</i>	756	65,5		
- <i>HAVO</i>	221	19,2		
- <i>VWO</i>	177	15,3		
Contact met autochtonen in de buurt				
- <i>nooit</i>	312	27,0		
- <i>niet vaak</i>	180	15,6		
- <i>één/meerdere keren per maand</i>	89	7,7		
- <i>één/meerdere keren per week</i>	275	23,8		
- <i>elke dag</i>	298	25,8		

Bron: Children of Immigrants Longitudinal Survey in 4 European Countries

Resultaten

Effect van een allochtone afkomst

Om te toetsen of allochtone jongeren daadwerkelijk minder goed de Nederlandse taal beheersen dan autochtone jongeren, werd er een multipelle regressie analyse uitgevoerd (Tabel 2: [Basis]Model 1). Daaruit bleek dat de gemiddelde taaltoetscores van de jongeren bij een α -niveau van .05 significant van elkaar afweken ($\beta = -2,284$; $p < .001/2$). Wanneer er rekening werd gehouden met een aantal mogelijke storende factoren (controle variabelen), scoorden de allochtone jongeren gemiddeld 2,28 punten lager dan hun autochtone leeftijdsgenoten op de taalvaardigheidstoets. De hypothese dat er een negatieve relatie bestaat tussen een allochtone afkomst en de taalvaardigheid Nederlands wordt dus ondersteund. Het regressiemodel waarin al deze effecten getoetst werden verklaart 36,3 procent van de variantie in de beheersing van de Nederlandse taal ($R^2 = .363$; $F(8, 3907) = 278,455$; $p < .001$).

Effect van het spreken van een tweede taal

Voor het toetsen van de tweede hypothese, “*allochtone jongeren spreken minder goed de Nederlandse taal dan autochtone jongeren omdat zij thuis een vreemde taal spreken*”, werd de variabele *Tweede taal* aan het basismodel toegevoegd (Tabel 2: Model 2). Zoals verwacht blijkt het spreken van een tweede taal een significant negatief effect te hebben op de taalvaardigheid Nederlands ($\beta = -1,300$; $p < .001/2$). Het tweede regressiemodel verklaart 37,1 procent van de variantie in de taaltoets scores en verschilt significant van het basismodel ($R^2 = .371$; $F \text{ change } (1, 3906) = 46,309$; $p < .001$).

Het negatief effect van een allochtone afkomst bleef na toevoeging van *Tweede taal* aan het basismodel significant, maar nam in grootte wel af ($\beta = -1,471$; $p < .001/2$). Om te toetsen of de afname van het effect van een allochtone afkomst door het spreken van een tweede taal kan worden verklaard werd er een Sobel's test uitgevoerd. Het resultaat was bij een α -niveau van .05 significant ($t = -14,450$; $p < .001$).

Er is dus bewijs gevonden voor de aanname dat een allochtone afkomst, via het spreken van een tweede taal, indirect een negatief effect heeft op de taalvaardigheid Nederlands. Omdat het spreken van een tweede taal het effect van een allochtone afkomst niet helemaal weg verklaart, stellen wij dat een tweede taal het effect slechts gedeeltelijk medieert. De tweede hypothese wordt door deze resultaten ondersteund, en wordt dus niet verworpen.

Effect van het vaker spreken van een tweede taal

Om vervolgens de derde hypothese, “*allochtone jongeren spreken minder goed de Nederlandse taal dan autochtone jongeren omdat zij thuis vaker een vreemde taal spreken*”, te toetsen werd de variabele *Tweede taal (frequentie)* aan het basismodel toegevoegd (Tabel 2: Model 3). Uit de regressieanalyse bleek dat er een significant negatief verband bestaat tussen de frequentie waarmee er thuis een tweede taal wordt gesproken en de score op de taalvaardigheidstoets ($\beta = -0,679$; $p < .001/2$). Dit derde model

verklaart 37,5 procent van de variantie in de taaltoetsscores. Dat is een significante 1,2 procent meer dan het basismodel ($R^2 = .375$; F change (1, 3906) = 76,581; $p < .001$).

Het toevoegen van ‘*Tweede taal frequentie*’ aan het basismodel deed het negatief effect van een allochtone afkomst niet verdwijnen, maar het nam net als bij het vorige model wederom in grootte af ($\beta = -1,483$; $p < .001/2$). Een Sobel’s test werd weer uitgevoerd om te kijken of de afname in de grootte van het effect van een allochtone afkomst door een mediërend effect van ‘*Tweede taal frequentie*’ komt. De uitkomst van de Sobel’s test was bij een α -niveau van .05 significant ($t = -14,556$; $p < .001$).

Dit wijst erop dat er het effect van een allochtone afkomst gemedieerd wordt door het vaker spreken van een tweede taal. Omdat *Tweede taal (frequentie)* (Model 3: Tabel 1) het effect van *Allochtoon* echter niet helemaal weg verklaart, stellen wij dat er sprake is van gedeeltelijke mediatie. Wij vinden met deze resultaten ondersteuning voor de derde hypothese, en wordt het dus niet verworpen.

Effect van het aantal autochtone vrienden in het netwerk

De vierde hypothese, ‘*Allochtone jongeren spreken minder goed de Nederlandse taal dan autochtone jongeren omdat zij minder autochtone vrienden hebben*’ werd getoetst door de variabele ‘*Autochtone vrienden*’ aan het basismodel toe te voegen (Tabel 2: Model 4). Uit de resultaten van de regressieanalyse bleek, zoals verwacht, dat er een positieve relatie bestaat tussen het aantal autochtone vrienden in het netwerk en de score op de taaltoetsscore. Het effect was bij een α -niveau van .05 significant ($\beta = 0,462$; $p < .001/2$). Met een R^2 van .371 verklaart deze vierde regressiemodel met een kleine 0,8 procent significant meer variantie in de taaltoetsscores dan het basismodel ($R^2 = .375$; F change (1, 3906) = 76,581; $p < .001$).

Op toevoeging van *Autochtone vrienden* aan het regressiemodel bleef het negatief effect van een allochtone afkomst op de taaltoetsscores significant ($\beta = -1,751$; $p < .001/2$). Het was ten opzichte van het effect in het basismodel wel kleiner. Nogmaals werd er door middel van een Sobel’s test op een mediatie effect gecontroleerd. De resultaten van de Sobel’s test wezen op een significante relatie ($t = -12,241$; $p < .001$). Het blijkt dat het effect van een allochtone afkomst inderdaad gemedieerd wordt door het aantal autochtone vrienden in het netwerk. Er wordt dus aangenomen dat allochtone jongeren, ten opzichte van hun autochtone leeftijdsgenoten, minder goed de Nederlandse taal beheersen omdat zij minder autochtone vrienden hebben in hun netwerk. Hoewel het effect van het aantal autochtone vrienden in het netwerk dat van een allochtone afkomst deed afzakken, verdween het effect in Model 4 niet compleet. Om die reden is er hier wederom sprake van gedeeltelijke mediatie. Hoe dan ook wordt onze vierde hypothese door deze resultaten ondersteunt, en kan het niet verworpen worden.

Gezamenlijk effect van alle onafhankelijke/mediërende variabelen

Om te toetsen in hoeverre het spreken van een tweede taal, de mate waarin dat gebeurt, en het aantal autochtone vrienden in het netwerk, rekening houdend met alle controle variabelen, gezamenlijk een effect hebben op de taalvaardigheid Nederlands, werden alle onafhankelijke/mediërende variabelen tezamen aan het basismodel toegevoegd (Tabel 2: Model 5). Het regressiemodel verklaart 38,1 procent van de variantie in de taaltoetscores ($R^2 = .381$; $F(11, 3904) = 218,002$; $p < .001$).

Wanneer alle onafhankelijke variabelen samen in één enkel regressiemodel geanalyseerd worden, blijkt het slechts het spreken van een tweede taal er niet meer toe te doen. Het effect, welke in Model 2 wel significant was, is in Model 5 niet meer aanwezig. Het negatief effect van het vaker spreken van een tweede taal blijft in Model 5 wel significant, en is ten opzichte van Model 3 zelfs toegenomen ($\beta = -0,693$; $p < .001/2$). Het positief effect van het aantal autochtone vrienden in het netwerk is vergeleken met het effect in Model 4 kleiner, maar blijft in Model 5 ook significant ($\beta = 0,382$; $p < .001/2$).

Samen genomen lijkt het erop dat slechts het vermogen om een tweede taal te spreken geen effect heeft op de taalvaardigheid Nederlands. Belangrijk is hoe vaak er thuis in deze taal gecommuniceerd wordt.

Controle variabelen

In alle modellen werd er gecontroleerd voor geslacht (*Jongens*), het aantal jaar dat de respondent in Nederland verblijft (*Aantal jaar inwoner van Nederland*), intelligentie (*Cognitietoets score [IQ]*), het al dan niet samenwonen met beide ouders, het schoolniveau, de mate van contact met autochtonen in de buurt en het aantal broers en zussen.

Het gemiddelde score op de taalvaardigheidstoets van de jongens lag in alle modellen consequent significant hoger dan dat van de meisjes. Verder bleek dat het aantal jaar dat iemand in Nederland woont, intelligentie en een hoger schoolniveau allemaal positief gerelateerd te zijn aan het Nederlands taalbeheersingsniveau. Interessant genoeg zijn de effecten van deze variabelen in alle modellen bijna even groot (Tabel 2). Zij lijken dus, ten op zichte van afkomst, betrouwbaarder voorspellers te zijn van hoe goed iemand de Nederlandse taal beheerst.

De frequentie van contact met autochtonen in de buurt bleek slechts een significant effect te hebben wanneer alleen afkomst (als onafhankelijke variabele) een rol speelde bij het voorspellen van het taalbeheersingsniveau Nederlands. Uit Model 1 (Tabel 2) is af te lezen dat het effect positief was, en bij een α -niveau van .05 ook significant ($\beta = 0,106$; $p = .027$).

Het effect van samenwonen met beide ouders was in het basismodel niet significant. De variabele had in de volgende twee regressiemodellen ook geen significant effect, maar in Model 4, waar het aantal autochtone vrienden in het netwerk als onafhankelijke/mediërende variabele in het

regressiemodel werd opgenomen, opmerkelijk genoeg wel. Het blijkt dat, wanneer er ook rekening wordt gehouden met het aantal autochtone vrienden in het netwerk, dat het samenwonen met beide ouders een negatief effect heeft op de Nederlands taalvaardigheid (Tabel 2: Model 4). Het effect was bij een α -niveau van .05 significant ($\beta = -0,291$; $p = .029$). Er is in dit onderzoek geen bewijs gevonden voor een verband tussen het aantal broers en/of zussen, en hoe goed de Nederlandse taal wordt beheerst.

Tabel 2.
 Multipel lineaire regressieanalyses van het effect van sociaal kapitaal op de taalvaardigheid Nederlands ($N = 3916$)

	<u>(Basis)Model 1</u>		<u>Model 2</u>		<u>Model 3</u>		<u>Model 4</u>		<u>Model 5</u>	
R ²	.363		.371		.375		.371		.381	
	B	p-waarde	β	p-waarde	β	p-waarde	β	p-waarde	β	p-waarde
Allochtoon	*-2,284	.000	*-1,471	.000	*-1,483	.000	*-1,751	,000	*-1,187	.000
Tweede taal			*-1,300	.000					,259	.425
Tweede taal (frequentie)					*-,679	.000			*-,693	.000
Autochtone vrienden							*,462	,000	*,382	.000
Jongens	*,819	.000	*,816	.000	*,820	.000	*,829	,000	*,828	.000
Aantal jaar inwoner van Nederland	*,249	.000	*,230	.000	*,205	.000	*,252	,000	*,211	.000
Cognitietoets score (IQ)	*,248	.000	*,241	.000	*,240	.000	*,241	,000	*,235	.000
Beide ouders	-,253	.060	-,199	.137	-,147	.271	*-,291	,029	-,187	.160
Schoolniveau	*2,222	.000	*2,215	.000	*2,202	.000	*2,178	,000	*2,166	.000
Contact met autochtonen in de buurt	*,106	.027	,054	.265	,032	.504	-,039	,453	-,079	.128
Broers en zussen	-,103	.059	-,082	.132	-,077	.156	-,078	,153	-,059	.272

*Significant bij $\alpha = .05$

Conclusie en discussie

Het doel van deze studie was te onderzoeken in hoeverre sociaal kapitaal de Nederlandse taalachterstand van allochtone jongeren verklaart. De focus lag vooral op allochtone jongeren, die over het algemeen significant lager dan hun autochtone leeftijdsgenoten scoorden op een taalvaardigheidstoets die ontwikkeld werd om de taalbeheersing Nederlands onder middelbare scholieren te meten.

Volgens het Jaarrapport Integratie, dat in 2013 door het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) werd uitgebracht, is het gebrek aan kennis van de Nederlandse taal een van de belangrijkste redenen waarom het integratieproces van migranten belemmerd wordt. Migrantengenen die de Nederlandse taal niet goed beheersen kunnen moeilijk contact leggen met de autochtone bevolking, en voelen zich daardoor niet gebonden met de ontvangende samenleving (Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP], 2013). Dit heeft tot gevolg dat migranten bijvoorbeeld ook moeilijker aan een baan kunnen komen, omdat zij niet de juiste contacten hebben; oftewel mensen kennen die hen aan een baan zouden kunnen helpen.

Uit het bovenstaande blijkt dat een goede beheersing van de Nederlandse taal niet alleen belangrijk is voor het bevorderen van de sociale cohesie tussen de autochtone en allochtone bevolking in Nederland, maar ook voor de sociaaleconomische positie van migranten. Het is duidelijk dat de sociaal kapitaal van migranten een rol kan spelen bij het zoeken naar een baan, maar in hoeverre speelt het een rol bij het verbeteren van de Nederlandse taalvaardigheid?

In dit onderzoek hebben wij de nadruk op migrantengenen gelegd omdat wij ervan overtuigd zijn dat als wij een antwoord op deze vraag kunnen vinden, dat wij dan een stap dichterbij een oplossing kunnen komen, en allochtone jongeren op vroege leeftijd kunnen helpen om sociaaleconomische problemen op latere leeftijd te voorkomen.

Bij sociaal kapitaal werd er aan de ene kant gekeken naar wat de jongeren op taalgebied van hun ouders, en aan de andere kant naar wat zij van hun vrienden meekregen. Er werd verondersteld dat jongeren die thuis een tweede taal spreken, deze van hun ouders hebben geleerd. Hierdoor maakt deze tweede taal onderdeel uit van de bronnen waar de jongeren via hun netwerk toegang toe hebben, en om kunnen zetten in andere vormen van kapitaal. Coleman (1988) onderstreept dit door te beweren dat sociaal kapitaal bij de creatie van human capital een belangrijke rol speelt. Volgens hem heeft sociaal kapitaal een belangrijke functie in het creëren van human capital in een volgende generatie (Coleman, 1988). Echter, als het gaat om het leren van de Nederlandse taal, hebben jongeren waarschijnlijk niet zo veel aan een tweede taal. Hieruit vloeide onze tweede hypothese die betrekking had tot ouders als bron van sociaal kapitaal. Die luidde als volgt:

“Vergeleken met autochtone jongeren spreken allochtone jongeren de Nederlandse taal minder goed, omdat zij thuis een tweede taal spreken.”

Met een tweede taal wordt een andere taal dan Nederlands bedoeld. De achterliggende veronderstelling is dat jongeren die thuis een andere taal dan Nederlands spreken binnen het

huishouden in mindere mate met de taal kunnen oefenen dan jongeren die thuis uitsluitend Nederlands spreken, en daardoor de taal minder goed leren beheersen (Ooms, Driessen en Scheepers, 2003).

Tijdens dit onderzoek zijn wij erachter gekomen dat er ook autochtone jongeren zijn die thuis een tweede taal spreken, en dat het verschijnsel zich niet tot allochtonen beperkt. Om die reden hebben wij eerst naar het effect van het spreken van een tweede taal op de Nederlandse taalbeheersing gekeken. Uit onze analyse was gebleken dat het spreken van een tweede taal zowel voor allochtonen als voor autochtonen een negatief effect hadden op hun score op de Nederlandse taaltoets.

Hoewel het ook bij autochtone jongeren voorkwam dat er thuis een tweede taal werd gesproken, was het zo dat allochtone jongeren dat veel vaker deden. Het bleek dus dat het spreken van een tweede taal zeer waarschijnlijk een van de redenen zou kunnen zijn waarom allochtone jongeren de Nederlandse taal significant minder goed beheersen dan autochtone jongeren.

Om dit te kunnen toetsen hebben wij eerst naar de resultaten van een regressie analyse gekeken, en daarna een Sobel's test uitgevoerd, om erachter te komen of het effect van 'allochtoon zijn' gemedieerd wordt door het spreken van een tweede taal. Dit betekende dat het spreken van een tweede taal het effect van allochtoon zijn niet helemaal weg verklaard, maar uit de Sobel's test was wel gebleken dat het effect van allochtoon deels gemedieerd wordt door het spreken van een tweede taal.

Bij onze derde hypothese: *“Vergeleken met autochtone jongeren spreken allochtone jongeren de Nederlandse taal minder goed, omdat zij thuis vaker een tweede taal spreken”*, hebben wij precies hetzelfde gedaan als bij de eerste hypothese. De gedachte hierachter was dat hoe vaker een tweede taal in het huishouden wordt gesproken, hoe minder ruimte er overblijft om met de Nederlandse taal te kunnen oefenen. Als wij het gezegde “oefening baart kunst” mogen geloven, dan zouden wij er vanuit moeten gaan dat als er thuis te vaak een tweede taal wordt gesproken, dat de beheersing van de Nederlandse taal daaronder zou lijden. Volgens de theorie hangt de effectiviteit van sociaal kapitaal namelijk af van de aandacht die door ouders aan hun kind gegeven wordt. Indien ouders geen aandacht besteden, is human capital van de ouders irrelevant voor de kinderen (Coleman, 1988).

Uit de analyses was wederom gebleken dat het effect van 'allochtoon zijn' niet volledig verklaard kon worden door het thuis vaker spreken van een tweede taal. Maar net zoals bij de eerste hypothese was wel gebleken dat het thuis vaker spreken van een tweede taal het effect van allochtoon zijn deels medieert.

Wat vrienden betrof, werd er uitsluitend gekeken naar de mate waarin het vriendennetwerk van de jongeren uit autochtonen bestond. Wij gingen er vanuit dat de jongeren Nederlands met hun autochtone vrienden spreken, en de taal dus via hun vriendennetwerk beter kunnen leren beheersen. Het probleem voor allochtone jongeren is dat hun vriendennetwerken vaker dan autochtone jongeren uit alleen maar allochtonen bestaat. Onze hypothese die betrekking had tot vrienden als sociaal kapitaal luidde dus:

“Het verschil in het Nederlands taalbeheersingsniveau tussen allochtone en autochtone jongeren kan aan de hand van het aantal autochtone vrienden in het netwerk worden verklaard.”

Net als bij de eerste twee hypothesen was weer gebleken dat het effect van ‘allochtoon zijn’ niet volledig verklaard kan worden door de samenstelling van hun vriendennetwerk, maar wel deels gemedieerd wordt door hun autochtone vrienden. Ream en Rumberger (2008) bevestigen dat adolescenten via hun vriendennetwerken toegang hebben tot een overvloed aan hulpbronnen en dat vrienden elkaar op verscheidene manieren kunnen beïnvloeden. Het onderzoek van Ream en Rumberger zou de derde bevinding in dit onderzoek kunnen verklaren door te stellen dat de allochtone jongeren de Nederlandse taal minder goed beheersen in vergelijking met autochtone jongeren, doordat zij minder autochtone vrienden in hun netwerk hebben, en hierdoor geen overvloed hebben aan hulpbronnen. Dus, het in mindere mate beschikken over autochtone vrienden door allochtone jongeren, komt neer op minder sociaal kapitaal bij allochtone jongeren.

Uit de analyses bleek dus dat allochtone jongeren inderdaad de Nederlandse taal minder goed beheersen wanneer zij vaker dan autochtonen een tweede taal spreken in het huishouden, dat met een hogere frequentie doen, en over het algemeen minder autochtone vrienden hebben. Echter, al deze factoren geven niet het complete beeld weer van de reden waarom allochtone jongeren minder goed de Nederlandse taal beheersen.

Interessant genoeg was het zo dat wanneer al deze variabelen in één multiële regressiemodel werden genomen, het effect van het thuis spreken van een tweede taal er niet meer toe deed, terwijl het effect van de frequentie waarmee dat gebeurt, en ook het aantal autochtone vrienden van de jongeren wel significant bleven. Hieruit concluderen wij dat zolang de jongeren thuis niet te vaak een tweede taal spreken, slechts het kunnen spreken van een tweede taal niet een significant effect zal hebben op hun Nederlandse taalvaardigheid. Daarnaast bleek ook dat het effect van het in mindere mate beschikken over autochtone vrienden op taalvaardigheid kleiner was dan het effect van de mate van het thuis spreken van een tweede taal. Dit is niet in lijn met de bevindingen van het onderzoek van Samson en Laub (1993). Volgens hun onderzoek naar de mate waarin adolescenten elkaar beïnvloeden, zou juist te verwachten zijn dat vrienden een groter effect zou moeten hebben. Hieruit was gebleken dat jongeren meer invloed op elkaar uit kunnen oefenen dan ouders op hun adolescente kinderen, omdat jongeren tijdens de adolescentie zelfstandiger worden en in toenemende mate met leeftijdsgenoten tijd doorbrengen. In dat onderzoek lag de focus echter net als bij meerdere studies die betrekking hebben tot de relaties tussen jongeren (Ali & Dwyer, 2009; Alexander et al., 2001; Bot, Engels, Knibbe & Meeus, 2005; Fergusson, Swain-Campbell & Horwood, 2002; Moffitt, 1993) op de manier waarop zij elkaar tot delinquent gedrag aanzetten.

Verder zagen wij dat jongens het over het algemeen beter de Nederlandse taal beheersen dan meisjes, en dat het aantal jaar dat de jongeren in Nederland verbleven, hun IQ, en een hogere schoolniveau allemaal positief samenhangen met hun score op de taaltoets Nederlands.

Met de bevindingen kunnen we de centrale vraag: *In hoeverre verklaart het sociaal kapitaal waar allochtone jongeren toegang toe hebben waarom deze jongeren een achterstand ervaren op taalvaardigheid ten opzichte van autochtone jongeren?* beantwoorden: naar aanleiding van de bevindingen die suggereren dat het thuis spreken van een tweede taal, in toenemende mate waarin thuis een tweede taal wordt gesproken en het in mindere mate beschikken over autochtone vrienden in het netwerk, deels een mediërend effect hebben gehad op de Nederlandse taalvaardigheid van allochtone jongeren, kunnen we concluderen dat de betreffende factoren van sociaal kapitaal waarover allochtone jongeren beschikken, verklaren waarom zij ten opzichte van autochtone jongeren een achterstand ervaren op het gebied van taalvaardigheid. Hierbij wordt wel de kanttekening geplaatst dat het effect van het thuis spreken van een tweede taal er niet meer toe doet, wanneer alle variabelen in een multi-pele regressiemodel geplaatst worden, en het effect van het in mindere mate beschikken over autochtone vrienden kleiner is dan het effect van de frequentie van tweede taal.

Onze resultaten die betrekking hebben tot het thuis spreken van een tweede taal en de mate waarin thuis de tweede taal wordt gesproken komen onder andere overeen met het onderzoek van Tesser en Ledema (2001) die aanduiden dat in een situatie waarin thuis de dominante taal een andere taal is dan Nederlands, voor de kinderen in dat gezin minder mogelijkheid bestaat voor het leren van de Nederlandse taal buiten school. De bevindingen zijn ook in lijn met eerder onderzoek van Klatter-Folmer (1996), waaruit resulteerde dat leerlingen uit gezinnen waarbinnen verwerving van het Nederlands een belangrijke plaats heeft, vaak een betere taalvaardigheid in het Nederlands hebben in vergelijking met gezinnen waar hier minder aandacht aan wordt besteed.

Na voltooiing van dit onderzoek hadden wij gehoopt om de mate waarin allochtone jongeren de Nederlandse taal beheersen aan de hand van hun sociaal kapitaal te kunnen verklaren. Omdat eerdere studies zich niet hebben gericht op het effect van vrienden als bron van sociaal kapitaal op taalvaardigheid, wordt het maken van een eventuele vergelijking met andere onderzoeken bemoeilijkt. Maar, dit is juist een sterke kant van ons onderzoek. Door het mediërend effect van autochtone vrienden in het netwerk te openbaren, hebben wij een belangrijke bijdrage geleverd aan de wetenschappelijke literatuur. Eerder onderzoek was vooral gericht op het effect van ouders op taalvaardigheid (Oomens, Driessen en Scheepers, 2003; Klatter-Folmer, 1996), terwijl het toch zinvol is om naar het effect van autochtone vrienden te kijken, omdat jongeren naarmate ze ouder worden de neiging hebben meer tijd door te willen brengen met hun vrienden (Helsen, Vollebergh en Meeus, 1997). Daarnaast is het effect van vrienden en ouders als sociaal kapitaal op taalvaardigheid in combinatie gemeten, wat in eerder onderzoek ook niet onderzocht is. Ook dit is een belangrijke bijdrage aan bestaande literatuur. Andere sterke kanten van het onderzoek zijn de relatief grote dataset die afkomstig is van het CILS4EU project en dat verzameling van de data recent heeft plaatsgevonden. Omdat het onderzoek recent is, zijn de resultaten meer te generaliseren naar de populatie.

Omdat verschillende vaardigheden, waaronder taalvaardigheid, onder *human capital* vallen (Bijl et al., 2005), dachten wij een link te kunnen leggen tussen de effecten van de sociale netwerken

en de Nederlandse taalvaardigheid van allochtone jongeren. Hiermee zouden wij kunnen verklaren waarom allochtone jongeren de Nederlandse taal minder goed beheersen dan autochtone jongeren. Uiteindelijk is het wel gebleken dat de sociale netwerken van de jongeren in zekere zin een effect kunnen hebben op hun Nederlandse taalvaardigheid, maar daarmee is de puzzel nog niet compleet.

In dit onderzoek wordt beweerd dat taalachterstand in allochtone jongeren kan worden veroorzaakt door een aantal factoren, namelijk het aantal autochtone vrienden in de vriendenkring, het spreken van een tweede taal en de mate waarin deze taal wordt gesproken in de huiselijke kring. Echter, strikt gesproken kan er alleen worden gezegd dat er een negatief verband bestaat tussen deze factoren en de taalvaardigheid van allochtone jongeren en dat het onbekend is of de genoemde factoren de oorzaak zijn van de taalachterstand, of andersom. Het zou immers plausibel zijn dat allochtone jongeren die een taalachterstand hebben van nature de neiging hebben om minder autochtone vrienden te maken, of in huiselijke omgeving hun eigen, niet-Nederlandse taal te spreken. Dit houdt in dat de oorzakelijkheid van de taalachterstand van allochtone jongeren in deze studie nauwelijks onder de loep is genomen. Wij kampen dus met een causaliteitsprobleem dat niet binnen het kader van dit onderzoek past en bestudeerd kon worden. Een vervolgonderzoek dat deze vraag beantwoordt is essentieel voor een goed begrip van het taalachterstandprobleem in Nederland onder jongeren van allochtone afkomst. In ruil kan dit op politiek niveau leiden tot preventieve maatregelen tegen deze kwestie.

Daarnaast hebben wij in dit onderzoek een zeer beperkte definitie van sociaal kapitaal gehanteerd. Wij hebben namelijk slechts de ouders en autochtone vrienden, en nauwelijks broers, zussen en autochtone burens in beschouwing genomen. Echter, de sociale netwerk, en dus het sociaal kapitaal van een jongere tussen de leeftijd van 16 en 20 kan ook uit klasgenoten, docenten, collega's, en verschillende clubgenoten van uiteenlopende etnische achtergronden bestaan; die allemaal invloed kunnen hebben op hun taalvaardigheid (Gazzaniga, Heatheron & Halpern, 2009; Ward, 2012). Het was voor ons niet mogelijk om daar allemaal rekening mee te houden in dit onderzoek, maar zou in de toekomst onderzocht kunnen worden.

Wij bevelen naar aanleiding van deze studie toekomstig onderzoek aan waarbij er meer aandacht wordt besteed aan autochtone vrienden als bron van sociaal kapitaal wat van invloed is op de beheersing van de Nederlandse taal door allochtone jongeren. Hierbij zou tijdens het onderzoeken van dit effect onderscheid gemaakt kunnen worden tussen verschillende kenmerken van autochtone jongeren die als sociaal kapitaal optreden. Dat de autochtone vriend van een allochtone scholier intelligent is of niet zou namelijk wellicht kunnen bepalen in hoeverre een allochtone scholier profiteert aan deze vorm van sociaal kapitaal als het gaat om taalvaardigheid. Daarnaast is in dit onderzoek niet mogelijk geweest het effect van de mate van allochtone vrienden waarover respondenten beschikken te meten. In vervolgonderzoek kan ook dit effect onderzocht worden waarbij ook het schoolniveau van allochtone jongeren in beschouwing wordt genomen. Aangezien het thuis

spreken van een tweede taal en de mate waarin thuis een tweede taal wordt gesproken een belangrijke determinant is van de taalbeheersing van allochtone jongeren, bevelen wij dat beleid aan waarbij vooral allochtone ouders via gesprekken op basisscholen waar hun kinderen op zitten, gestimuleerd zullen worden om thuis met hun kinderen Nederlands te spreken. Aan allochtone ouders kan bijvoorbeeld via de school Nederlandse boekjes gegeven worden, zodat zij thuis samen met hun kinderen kunnen lezen.

Wij kunnen concluderen dat ouders zeker als bron van sociaal kapitaal kunnen dienen wat de Nederlandse taalvaardigheid van hun kinderen betreft. Migrantouder s hoeven niet, uit angst dat hun kinderen later de Nederlandse taal onvoldoende zullen beheersen, te schromen om hen hun moedertaal te leren spreken. Zolang er thuis niet uitsluitend of te vaak in deze taal wordt gecommuniceerd, zal de Nederlandse taalvaardigheid van de kinderen niet negatief geaffecteerd worden.

Literatuur

Bijl, R. V., Zorlu, A., van Rijn, A. S., Jennissen, R. P., & Blom, M. (2005). Integratiekaart 2005. *De maatschappelijke integratie van migranten in de tijd gevolgd: trend-en cohortanalyses*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In: Richardson JG, Ed. *The handbook of theory: Research for the sociology of education*. New York, NY: Greenwood Press.

Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS] (2010). *Jaarrapport Integratie 2012*. Den Haag: CBS.

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, S95-S120.

Dourleijn, E. (2001). Je bent jong en je wilt wat... Patronen van uit huis gaan in 16 Europese landen en in de USA. *Bevolking en gezin*, 30(1), 77-100.

Driessen, G. W. J. M., & Doesborgh, J. (2003). Voor-en Vroegschoolse Educatie en cognitieve en niet-cognitieve competenties van jonge kinderen. ITS.

Emmelot, Y., & Triesscheijn, B. (1998). *De relatie tussen schoolsucces en taalvariabelen bij Turkse en Marokkaanse leerlingen in het basisonderwijs*. SCO-Kohnstamm Instituut voor Onderzoek van Opvoeding en Onderwijs van de Faculteit der Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen, Universiteit van Amsterdam.

Gazzaniga, Heatherton & Halpern. (2010). *Psychological Science*. W. W. Norton & Company: United States.

Granovetter, M. (1983). The strength of weak ties: A network theory revisited. *Sociological theory*, 1(1), 201-233.

Helsen, M., Vollebergh, W., & Meeus, W. (1997). Sociale steun van ouders en vrienden en emotionele problemen in de adolescentie. *Kind en adolescent*, 18(1), 24-31.

Klatter-Folmer, J. (1996). *Turkse kinderen en hun schoolsucces: een diepte-studie naar de rol van sociaal-culturele oriëntatie, taalvaardigheid en onderwijskenmerken*. Tilburg: Tilburg University Press (Academisch Proefschrift).

Oomens, S., Driessen, G., & Scheepers, P. (2003). De integratie van allochtone ouders en onderwijsprestaties van hun kinderen: Enkele allochtone groepen vergeleken. *Tijdschrift voor sociologie*, 24(4), 289-312.

Roeleveld, J., Driessen, G. E. E. R. T., Ledoux, G. U. U. S. K. E., Cuppen, J. O. R. I. S., & Meijer, J. O. O. S. T. (2011). *Doelgroep leerlingen in het basisonderwijs: historische ontwikkeling en actuele situatie* (No. 857). Kohnstamm Instituut.

Sociaaleconomische trends (2010). *Statistisch kwartaalblad over arbeidsmarkt, sociale zekerheid en inkomen*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Tesser, P.T.M., Merens, J.G.F., & Van Praag, C.S. (1999). *Rapportage minderheden 1999: positie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt*. Rijswijk: SCP.

Ultee, W., Arts, C., & H. (2003). *Sociologie: vragen, uitspraken en bevindingen*. Nijhoff.

Van Tubergen, F., & Kalmijn, M. (2002). Tweede taalverwerving en taalgebruik onder Turkse en Marokkaanse immigranten in Nederland: investering of gelegenheid?.

Versluis, M. (2008). Welke factoren zijn van invloed op het schoolsucces van jongeren met een migratieachtergrond?.

Ward, J. (2012). *A Student's Guide to Cognitive Neuroscience*. Psychology Press.

Wolters, M. & Driessen, G. (1996). Milieu of migratie? Determinanten van schoolloopbaanverschillen tussen allochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs. *Sociologische Gids*, 43, 349-366.